

Сауат ашу әдістемесі

Кредит саны: 3

Педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы
Жуманбаева Камар Рымжановна

№ Тақырып/ апта	Тақырыптың атауы	Тақырыптың мазмұны
1	Сауат ашу әдістемесі	1.1Сауат ашу технологиясының ғылыми негіздері. 1.2Сауат ашу барысындағы оқу мен жазу процесінің психофизиологиялық ерекшеліктері. 1.3Дыбыстық талдау-жинақтау әдісі.
2	Бастауыш сыныптарда мәтінмен жұмыс жасаудың әдістемесі	2.1.Оқудың маңызы, мақсаты мен міндеттері, принциптері. 2.2Бастауыш мектепке арналған әдебиеттік оқу топтамасы. 2.3Оқу дағдысына сипаттама.
3	Әр түрлі жанрдағы шығармаларды оқытудың әдістемелік ерекшеліктері	3.1Көркем шығармамен жүргізілетін жұмыстар. 3.2Сыныппан тыс оқуды ұйымдастыру. 3.3Ертегіні оқыту әдістемесі.
4	Әр түрлі жанрдағы шығармаларды оқытудың әдістемелік ерекшеліктері	4.1 Мысалдарды оқыту әдістемесі. 4.2Өлеңді оқыту әдістемесі. 4.3Ғылыми – көпшілікке арналған мақалалар мен очерктерді оқыту әдістемесі
5	Фонетика мен лексиканы оқыту технологиясы	5.1Бастауыш сыныпта ауызша және жазба тілін дамытудағы фонетикалық білімнің ролі. 5.2Бастауыш мектепте фонетикадан берілетін білім көлемі. 5.3Дауысты дыбыс пен әріп емлесін оқыту
6	Буын мен тасымалды, лексиканы оқыту әдістемесі.	6.1Буын мен тасымалды оқыту. 6.2Лексиканы оқыту әдістемесі.
7	Бастауыш сыныптарда сөйлем ұғымын меңгерту ерекшеліктері	7.1Синтаксисті оқытудың лингвистикалық негіздері. 7.2Бастауыш сыныптарда сөз тіркесін оқыту ерекшелігі. 7.3Бастауыш сыныптарда сөйлем ұғымын меңгерту
8	Сөзжасамды оқыту технологиясы	8.1Бастауыш сыныптарда сөз таптарын танытудың ерекшеліктері. 8.2Зат есім,сан есім ,сын есімді оқыту әдістемесі.
9	Бастауыш сыныптарда сөз таптарын оқыту жүйесі	9.1Етістікті оқыту жолдары. 9.2Есімдікті оқыту ерекшелігі. 9.3Үстеуді оқыту жолдары.

№ Тақырып/ айта	Тақырыптың атауы	Тақырыптың мазмұны
10	Орфография жұмыстарының түрлері.	10.1 Орфография әдістемесіндегі бағыттар. 10.2 Дұрыс жазуға үйретуде грамматиканың ролі. 10.3 Орфография принциптері. 10.4 Орфография жұмыстарының түрлері. 10.5 Орфографиялық талдау.
11	Бастауыш мектепте синтаксис материалдарын оқыту технологиясы	11.1 Тіл дамытудың мақсат-міндеттері. 11.2 Сөйлеу туралы ұғым және оны дамыту. 11.3 Сөздікпен жұмыс жасау әдістемесі. 11.4 Байланыстырып сөйлеу және оны дамыту міндеттері. 11.5 Мазмұндама мен шығарма жұмыстары.
12	Бастауыш мектепте сауат ашу сабақтарында білім, білік дағдыны есепке алу	12.1 Синтаксисті оқытудың лингвистикалық негіздері. 12.2 Бастауыш сыныптарда сөз тіркесін оқыту ерекшелігі. 12.3 Бастауыш сыныптарда сөйлем ұғымын меңгерту
13	Бастауыш мектепте Сауат ашу сабақтарында білімді тексеру және бағалау.	13.1 Оқушылардың білімін тексерудің маңызы. 13.2 Оқушылардың білім, білік, дағдыларын тексеру әдістері, жолдары мен түрлері.
14	Оқушылардың білімін бағалаудың маңызы.	14.1 Оқушылардың білімін бағалау жолдары
15	Грамматика мен орфография бойынша қайталау	15.1 Грамматика мен орфография бойынша қайталау. Қайталаудың маңызы мен түрлері. 15.2 Оқу жылының басындағы қайталау. Күнделікті қайталау. 15.3 Тақырыптық қайталау.

Мақсаты: «Сауат ашу әдістемесі» курсы бастауыш мектепте болашақ оқытушыларға қажетті теориялық, практикалық және әдістемелік дайындықтарды беру мақсаты болып табылады.

Міндеттері:

- болашақ оқытушыларды «Сауат ашу» пәнін оқытудың озық тәжірибелермен қаруландыру;
- оқытудың әдістері мен тәсілдерін және осы оқытудың құралдары үшін қажетті оқып-үйрену;
- оқытылып жатқан оқу материалын балалармен игерудің процестерін және нәтижелерін оқып-үйрену және талдау;
- студенттерді оқытудың құбылысын сипаттау және түсіндіру әдістерімен қаруландыру, балаларды «Сауат ашу» пәнін табысты оқытудың ережелерін өңдеу.

Оқыту нәтижелері:

Пәндік күзiреттiлiк:

«Сауат ашу әдістемесі» курсын игеру нәтижесінде болашақ педагог мамандарының шығармашылдық - танымдық қабілеттерін белсендіріп, тәжірбиеде кеңінен қолдануды үйренеді.

- оқытудың формаларының, әдістері мен әдістемелік тәсілдерінің көптүрлілігін игеруі;

- практикада өз білімдерін қолдану;
- «Сауат ашу» сабақтарына дидактикалық материалдарды дайындау;
- кітаптармен (оқулықпен, анықтамалармен) өзбетімен жұмыс істей алуы;
- оқытылып жатқан объектіні схемалық бейнелеу және оны сәйкес кескіндермен қаруландыру.

Пәндік емес құзіреттілік:

- бастауыш білімнің МЖМБС мазмұнын;
- «Сауат ашу» пәні бойынша мектеп бағдарламаларын;
- «Сауат ашу» оқулықтарының мазмұнын білулері тиіс

Сауат ашу технологиясының ғылыми негіздері.

Сауат ашудың мақсаты – оқушыларды дұрыс оқи, дұрыс жаза білуге үйрету және оқу мен жазуға үйрете отырып, тілін, ойын дамыту. Сауат ашу жұмысының басты шарты - әріптер таныту. Әріпті танып, оқып, оны жазып үйренбейінше, сауатты азамат болып өсу мүмкін емес. Алайда сауат ашу жұмысы бірден әріп танытудан басталмайды. Өйткені әріптер тілдегі дыбыстың шартты белгілері ғана, ал тіліміздегі дыбыстар сөз ішінде тіркеліп келеді. Осыдан барып, тіл дыбыстарын білдіру үшін сөйлеуді сөйлемдерге, сөйлемді сөздерге, сөздерді буындарға, буындарды дыбыстарға талдау қажеттігі туады. Осындай жұмыстар нәтижесінде оқушылар іс жүзінде сөйлеу, сөйлем, сөз, буын, дыбыс деген ұғымдарды меңгеруі керек.

Сауат ашу кезеңінде оқушылар тіл дыбыстарының әрқайсысының жеке ерекшеліктерін біліп, тәжірибе арқылы меңгеруі қажет. Дыбысты естіп ажыратқаннан кейін, сол бөліп алған дыбысты дұрыс дыбыстай білу қажет, тек содан кейін ғана әріп таңбалары таныстырылады.

Сауат ашу барысындағы оқу мен жазу процесінің психофизиологиялық ерекшеліктері.

Сауат ашу жұмысын дұрыс құру үшін бастауыш мектепте мұғалім қазақ тілінің дыбыстық құрамын және дыбыс пен әріптің арасындағы айырмашылықты жақсы ажырата білуі тиіс.

Қазіргі қазақ тілінде 37 дыбыс, 42 әріп бар. Олардың ішінде буын құрай алатын дауысты дыбыстар -12.

Олар: А, Ә, О, Ө, Ы, І, Ұ, Ү, Е, Э, И, У.

Дауыссыз дыбыстар буын құрай алмайды.

Мұндай дыбыстар 25: б, в, г, ғ, д, ж, з, й, к, қ, л, м, н, ң, п, р, с, т, ф, х, һ, ц, ч, ш, щ.

Сауат ашудың түрлі кезеңінде сабақтар жүргізу әдістемесі.

Талдау-жинақтау әдісін қолданғанда жаңа дыбыс пен оның әрпін үйрету жолы былайша жүреді:

Талдау жұмысы

- Әңгімеден сөйлемді бөліп алу.
- Сөйлемді сөздерге ажырату.
- Сөзді буындарға айыру.
- Буыннан жаңа дыбысты тауып, оны оқып үйрену.

Жинақтау жұмысы

- Әріптерден буын, буындардан сөз құрау.
- Құрастырылған буындарды және сөзді оқу.
- Жаңа сөзді әліппе кітабынан оқу.
- Әліппедегі буын кестесін, сөздер мен сөйлемдерді оқу.

Жалпы-дидактикалық талаптар:

- а) сауат ашудың әрбір сабағының тәрбиелік мәні болу керек;
- б) сабақтың білімдік мақсатының айқындығы: яғни, балалар жаңадан нені ұғынады, қандай білік пен дағдылар дамытылады, олардың танымдық белсенділіктері қандай деңгейде болмақ т.б.;
- в) сабақтың жүйелілігі қамтамасыз етілуі қажет. Оның басқа сабақтармен байланысы;

5.Бастапқы оқу мен жазуды қалыптастыру.

Сауат ашудың алғашқы кезінде сөзді буын жігімен оқытуға мән беріледі. Соның нәтижесінде балалар сөзді қатесіз тұтас оқуға үйренеді. Сонымен бірге, әріп тастамай, олардың орнын алмастырмай дұрыс жазуға дағдыланады.

Оқушының жақсы оқу дағдысының дұрыс қалыптасуы оның барлық пәнді үлгеруінің басты шарты болып табылады.

Бастауыш сыныптарда мәтінмен жұмыс жасаудың әдебиеттік және психологиялық-педагогикалық негіздері.

Мәнерлеп оқуға үйрету кезінде мәтінді түсіну, автордың кейіпкерлерге деген қатынасын білу, оқушылардың өздерінің әңгімелеген оқиғаларға қатынасын, көзқарасын білу жетекші орында болу керек.

Мәтінді дұрыс қабылдауға байланысты жүргізілетін жұмыстар.

Мәтінге мына төмендегідей дидактикалық талаптар қойылады:

- Мәтіндер оқушылардың психологиялық жағдайына сай болуға тиіс.
- Мәтіндер оқушының білім деңгейіне байланысты алынуы қажет.
- Мәтіндер оқушыны қызықтыратын тартымды болу керек.

Мектеп практикасында қолданылатын дайындық жұмыстарының дидактикалық формалары:

- Экскурсия.
- Фильмді демонстрациялау.
- Мұғалімнің әңгімесі.
- Әңгімелесу.
- Ұжымдасқан түрде әңгіме айту.
- Суреттерді қарау.
- Сұрақтар қою.
- бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелігіне лайықтанып алынуы керек.

Әр түрлі жанрды оқыту ерекшеліктері:

Көркем шығармамен жүргізілетін жұмыстар.

I. Шығарма мазмұнын алғаш таныстыру.

Мәтінді дұрыс қабылдауға байланысты жүргізілетін жұмыстардың негізгі бір түрі - шығарманы оқу.

II. Шығарманың мазмұнын бір оқығанда-ақ нақышына келтіре мәнерлеп оқылуы керек.

III. Мәтінді талдаудың негізгі бағыттары:

- нақты мазмұнды анықтау;
- шығарма композициясы;
- кейіпкердің мінез-құлық мотивтері;

Сыныптан тыс оқуды ұйымдастыру

Ал сыныптан тыс оқыту әдістемесі - мұғалімді оқу жүйесінде балалардың өздігінен оқуын педагогикалық тұрғыдан үнемді және нәтижелі ұйымдастыру жөнінен түсіндіретін, заңдылықтарын және практикалық іскерліктерін қалыптастыру туралы ғылым саласы.

Ертегіні оқыту әдістемесі

- Оқушыларды кейіпкерлерге қарапайым мінездеме беруге үйрету
- Қара сөзбен жазылған ертегілер мәтінге жақын үлгімен мазмұндалады..
- Ертегі оқушыларды жоспар жасауға үйрету үшін де қолайлы.
- Жануарлар жайында ертегілерді оқығанда дайындықтың онша қажеті жоқ.
- Кейбір ертегілерді пьесаға айналдырып, қуыршақ жасатып, сыныптан тыс сабақта да балаларға орындатуға болады.

Өлеңді оқыту әдістемесі

Өлеңдерді екіге бөлуге болады: эпикалық және лирикалық. Өлеңдерді оқу тәртібі шамамен төмендегідей:
-Өлең оқылмас бұрын оның мазмұнына қарай, оқушылармен әңгіме жүргізіледі.
-Өлеңді ырғағына келтіріп, мәнерлі түрде алдымен мұғалімнің өзі оқып шыққаны дұрыс.
-Өлең мазмұны талданады.
-Өлең мазмұны бойынша жалпы сұрақ қойылады.
-Өлеңді екінші рет, қорытындылау

Бастауыш сынып оқушыларының ауызша және жазба тілін дамытудағы фонетикалық білімнің ролі.

- Тіл дамыту балалардың ойын дамытумен тығыз байланысты. Сондықтан балаларға сөйлеу үлгісін беру, яғни сөйлеу ортасын жасау қажет. Балалар мектепке алғаш келген күннен бастап-ақ оқу мен жазуға үйрене бастайды. Оқу да, жазу да - тілдің жүйесіне, оның фонетика, графика, лексика, грамматика, орфографиялық білімдеріне сүйенетін сөйлеу дағдылары.
- Тіл дамыту оқушылар мен мұғалімнің бірлескен ұзақ уақытын талап етеді. Баланың сөйлеуіне, сөз қолданысына басқа сабақтар сияқты фонетика және графиканы түсіндіргенде тиімді тәсілдерді қолданып, дұрыс ұйымдастырылса едәуір нәтижеге жетуге болады. Сонымен тіл дамыту жұмысын мектепте дұрыс жолға қою үшін әр мұғалім оқулықтар мен әдістемелік құралдарды басшылыққа ала отырып, 1-2 сыныпта фонетика мен графика негіздерін оқытуға үлкен орын бөлген жөн.

Бастауыш мектепте фонетикадан берілетін. білім көлемі.

- Мектеп бағдарламасына сай бастауыш мектеп оқушылары мынадай фонетикалық – графикалық іскерліктерді меңгеруге тиіс: сөздегі дыбыстарды дұрыс атау, олардың орналасу жүйесін анықтау, дыбыстар мен әріптерді ажырату, дыбыстар мен әріптерді дұрыс атау, дауысты және дауыссыз дыбыстарды айыру, сөздерді буынға бөлу, екпінді буындарды табу. Фонетика мен графиканы оқыту 1-2 сыныптарда басты орын алады, өйткені бұл 9 кезеңде оқушылар оқу мен жазу процестерін толық меңгереді. 3-4 сыныптарда фонетика жөнінде бағдарламада қосымша мәліметтер берілмеген, бірақ фонетикалық білім жаңа байланыстарға түсіп, қайта жаңғыртылады.

Лексиканы оқыту әдістемесі.

I. Қазақ мектептерінде ана тілінің лексикалық жүйесі (сөздер мен сөз мағыналары) туралы ұғымдардың оқытылуын шартты түрде бес кезеңге бөлуге болады:

➤ а) бірінші кезең — Ы.Алтынсариннің "Қазақ хрестоматиясы" жарық көрген 1889 жылдан бастап, қазақ мектебіне арналған біртүпті оқу бағдарламасы мен "Қазақ тілі" оқулығы жарияланған 1936 жылға дейінгі кезең. Бұл кезеңде ана тіліндегі сөздер мен олардың мағыналары туралы қарапайым ұғымдарды оқушыларға меңгертудің тиімді үлгілері Ы.Алтынсарин мен А.Байтұрсынов оқулықтарынан, басқа да авторлардың алғашқы әліпшелерінен мол ұшырасады. Алайда, тіл білімінің бір саласы ретіндегі "лексика" ұғымының ол кезде өлі ғылыми айналысқа түспегендігіне, тілдегі сөз бен оның мағыналары туралы түсініктердің жеке ғылым саласы болып қалыптаспағандығына байланысты жоғарыдағы үлгілер аталған оқулықтарда бөлек — бөлек мысалдар, жаттығулар түрінде жүйесіз берілген;

➤ ә) екінші кезең — 1936—1953 жылдар аралығын қамтиды. Бұл кезеңдегі оқу бағдарламалары мен оқулықтарда лексикалық ұғымдарға арнаулы сабақтар бөлініп, жеке тақырыптар арналмағанымен сөз және оның мағыналық ерекшеліктері (мағыналары ұқсас, дыбысталуы өзгеше сөздер, дыбысталуы ұқсас, мағыналары өзгеше сөздер т.б.) туралы оқушыларға теориялық мағлұматтар айтылып, жаттығулар беріліп келді;

Оқушыларда грамматикалық және сөзжасам қалыптасырудың әдістемелік негіздері.

➤ Грамматика курсының *негізгі мақсаты* оқушыларға ана тілінің заңдылықтарын грамматикалық курс ерекшеліктерін білгізу, оның байланыстарын меңгерту болып табылады. Бастауыш сыныпта оқылатын тіл сабақтары оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай тіл мен әдебиеттен алғашқы мағлұматтар беру, тілін байыту, еркін сөйлесу мен сауатты жазуға ұйымдастыру мен қатар мынадай тәрбиелік *міндеттерді* шешеді:

- оқушылардың дұрыс көзқарасын қалыптастыру, осының негізінде саяси идеялық, адамгершілік, эстетикалық сезімдерін ояту, логикалық және бейнелі ойлауды жетілдіру;
 - айналадағы дүние туралы, адам, табиғат, қоғам туралы білімдерін байыту;
- орындауға керекті жаңа іс-әрекеттер, түрлі оқу әрекеттерін меңгерту, сабаққа берілетін уақытты тиімді пайдалану, өздігінен жұмыс істей білуге баулу;

Грамматикалық ұғымдардың мәні.

➤ *Грамматикалық ұғымдар дегеніміз* - сөздерге, сөз тіркестеріне, сөйлемге, қосымшаларға т.б. қатысты белгілердің дерексіздене отырып жинақталып, жүйеленуі. (Уәйісова Г.) Сондықтан, грамматикалық ұғымдарды, оның ішінде тілдің морфемалық жүйесін оқыту балалардың психофизиологиялық мүмкіндіктерін анық білуді қажет етеді:

Сөздің морфемалық құрамын оқыту

- Сөз құрамын оқытудың, морфемаларды оқып-білудің маңызы мынада: Сөзді морфемалық құрамына қарай таңдау және сөз жасау жаттығулары оқушылардың логикалық ойы мен тіл байлығын дамытуға әсерін тигізеді.

- Сөз құрамы жөнінен теориялық материалдармен танысу балалрдың тіл туралы білімдерін кеңейтеді

- *Сөз құрамын оқып-үйрену оқушылардың орфографияны толық меңгеруіне, сауатты жаза білуіне негіз қалайды, себебі қазақ тілінен түбір сөздерін жазу морфемалық процеске негізделеді.

- Оқушылардың сөздің мәнін терең түсініп, дұрыс қолдана білуге, сөз мағынасы мен формасының ара қатынасына зейін аударуға дағдыланады.

- *Балалардың сөздік қорын байытып, сөз тіркесінің байланысын табуға, өз ойынан сөз тіркесін жасауға, сөйлем құрау дағдысына машықтандыру, орфографиялық норманы сақтап, мәнерлеп оқуға, таза сөйлеуге үйретуде де маңызы зор.

Бастауыш сыныптарда сөз таптарын танытудың ерекшеліктері.

➤ Бастауыш сыныпта оқушылар сөз таптарын мынадай бес белгісі бойынша таниды:

1. Сөздің мәнін, заттың аты, қимылы, саны, сыны туралы т.б. мағынасын ұғынады.
2. Сөздің қандай сұрақтарға жауап беретіндігін айырады.
3. Сөздің қалайша өзгертінін, қандай категориясы бар екендігін таниды.
4. Сөз сөйлемде қандай мүше болып, қандай синтаксистік қызмет атқаратынын түсінеді.

Зат есімді оқыту әдістемесі.

➤ Зат есімді оқытқанда оқушылардың оны өзінің сөйлеу тілінде орынды пайдаланып, емлесік жағынан дұрыс жазуға үйрету мақсаты көзделеді. Бірінші сыныпта – «Зат есім» термині аталмай, тек қана заттың атын білдіретін сөздер жөнінде жалпы түсінік беріледі. Оқушылар зат деген, заттың аты деген ұғымдарды түсінеді. Көрнекілік элементтері кеңінен қолданылады. Мүмкін болса, заттың өзі көрсетіледі. Мынау не? деген сұрақ тиісті затты көрсете тұрып қойылады да, балалар заттардың атын атайды. Көрнекілік заттық түрден бейнелі түрге-суретке ауысады.

Сын есімді оқыту ерекшелігі.

➤ Сын есім — тілімізде зат есімнен кейінгі көп ұшырасатын сөздердің лексика — грамматикалық қатары. Сын есімнің семантикалық негізі заттың сындық ұғымын білдіреді. Грамматикалық категория ретінде сын есім өзінің лексикалық мағынасы бойынша заттың әр алуан сапа белгілерін көрсетеді. Сын есімдер морфологиялық құрамы жөнінен негізгі және туынды түбір болып бөлінеді. Туынды сын есімдер сын есімнен, зат есімнен, ішінара етістік сөздерден жұрнақ арқылы жасалады.

Сан есімді оқыту әдістемесі.

Қоршаған заттардың, заттық атаулардың сандық ұғымын, сан мөлшерін таныту процесінде балалардың ойлау қабілеті жетілдіріледі. Зат саны, заттың сандық мәні сұрақ қою арқылы анықталатынын ұғынады. Бағдарлама бойынша сан есім тақырыбы бастауыш сыныптардың бәрінде де оқытылады. Бірінші сыныпта заттың санын білдіретін сөздер деп аталып, ал, II—IV сыныптарда грамматикалық термині бойынша «Сан есім» сөз табы ретінде қарастырылады.

Есімдікті оқыту ерекшелігі.

Мектеп бағдарламасы бойынша есімдік сөз табы ретінде тек қана төртінші сыныпта өтіледі

Бұл тақырыпты оқытудың негізгі міндеттері:

- есімдік туралы алғашқы түсінік беру, есімдіктің тілде атқаратын қызметін байқау, оқушыларды есімдікті сөйлеу тәжірибелерінде саналы түрде қолдана білуге үйрету;
- оқушыларды қажет жағдайда зат есімдерді есімдікпен алмастырып қолдануға дағдыландыру;
- жіктеу есімдіктерімен таныстыру, олардың үш жақта айтылатынын білдіру;
- жіктеу есімдіктерінің септелуін меңгерту.

3. Үстеуді оқыту жолдары.

Үстеудің лексикалық мәні іс-әрекеттің болуы жөнінде мәлімет беру екені, оның сөз таптары ішінде тек қана етістікке байланысты айтылатыны меңгертіледі. Іс-әрекетті білдіруі жөнінен оның қашан болуы туралы — мезгілін, қайда болуы туралы — орнын, қалай болуы туралы — жай-жапсарын айқындайтыны танытылады. Соған орай үстеудің мағыналық белгісі жөнінен мезгілдік үстеу, мекендік үстеу және қимыл-сын үстеу болып бөлінетіні түсіндіріледі.

4 Шылауды оқыту ерекшелігі.

Шылау сөздер — тіліміздегі сөз таптарының бірінен саналады. Сөз таптары лексикалық мағынасы, морфологиялық тұлғасы, синтаксистік қызметі сияқты үш белгісіне қарай ажыратылады. Ал, шылауларды алып қарасақ, бұл үш қасиетті оның жеке тұрғыдағы күйінен таба алмаймыз. Ол — өз алдына толық мағынасы жоқ, көмекші сөз деп танылады. Көмекші болғанда, басқа бір толық мағыналы сөзге ілесіп айтылу арқылы оған қосымша мағына үстейді. Ал, кейбір шылаулар дәнекерлік қызмет атқарады. Сөйтіп шылаулар сөйлем ішінде басқа сөздермен қарым-қатынасқа түскен жағдайда ғана белгілі мәннің пайда болуына жәрдемдесіп отырады.

1.Тіл дамытудың мақсат-міндеттері.

Тіл дамыту мәселесі көптеген әдіскер-ғалымдардың, психологтардың зерттеу объектісі болған. Орыс әдіскер-ғалымдары М.Р. Львов, Т.Г. Рамзаеваның еңбектерінде, сондай-ақ қазақ ғалымдары А. Байтұрсынов, С. Рахметова, Ш. Әуелбаев, Т. Әбдікәрімова, психологтар Н.И. Жинкин, Л.В. Занков, П.М. Якобсон еңбектерінде қарастырылған. Қазіргі таңда оқу бағдарламаларында, оқулықтарда тіл дамытуға айрықша көңіл бөлінген.

Тіл дамыту жұмысы – күрделі де творчестволық процесс. Бала тілін дамытуда басты назар аударылатыны – олардың орындаған жаттығуларының мазмұндылығы, жүйелілігі, анықтығы, мәнерлігі, тазалығы, өрнектігі, түрлендіре алушылығы және грамматикалық, орфографиялық, пунктуациялық, орфографиялық қатесіздігі.

2.Сөйлеу туралы ұғым және оны дамыту.

Сөйлеу – адамның тіл құралдарын қолдану негізінде (сөздер, сөйлем т.б.) ойлауды жүзеге асыру әрекеті.

Сөйлеу әрекеті психология ғылымындағы өзекті мәселелер қатарына жатады. Осыған орай сөйлеу әрекетінің атқаратын қызметі ғылыми тұрғыдан 3 салаға бөлінеді:

1. Сөйлеудің коммуникативтік қызметі.

2. Сөйлеудің сигнификативтік қызметі.

Бұл қызмет бойынша сөйлеуді адамдар бір-бірін белгілер мен таңбалар арқылы түсінетін болады. Мысалы, қауіпті жағдай туғанда берілген белгі, ым-ишаралары.

3.Сөздікпен жұмыс жасау әдістемесі.

Бастауып мектептерде жүргізілетін тіл дамыту жұмысы негізінен мынадай мақсаттарды көздейді:

1. Оқушылардың ойлау қабілеті мен тілін, дүниетанымын дамыту, әр нәрсені салыстыра отырып, оларды ажырата білу, өз беттерімен қорытынды жасай білу.

2. Оқушылардың қазақ әдеби тіл нормасына сай өз сезімін, ойын дұрыс айтып және жазып бере алатындай дәрежеге жетуі тиіс.

3.Қазақ тіл ғылымының зерттеу жұмысының негізінде оқушылардың жазу тілін дамытуға, сөйлеу шеберліктерін жақсартуға септігі тиетін жұмыстарды, әсіресе мазмұндама мен шығарма жазу жұмыстарының оңай да тиімді жолдарын іріктеп ұсынып, оларды орындау.

Синтаксисті оқытудың лингвистикалық негіздері.

Бастауыш мектепте сөйлем және оның түрлері мен сөйлем мүшелерін оқытуда ескерілетін лингвистикалық ерекшеліктер мыналар:

1. Тиісті анықтамалар олардың басты белгілерінің негізінде берілуі тиіс және белгілі бір синтаксистік тұлғаның басты белгілерін танытуда бастауыш сыныптан бастап, оның мағынасы мен формалық сипаттары сабақты байланыста болатынына оқушының көзін жеткізу керек.

2. Әрбір заттың мазмұны мен формасы болады, оларды өзара тығыз байланысында ғана ұғуға мүмкін. Мазмұн заттың негізгі сапа ерекшелігін белгілейтін және оның барлық элементтерінде көрінетін басты жағы.

Бастауыш сыныптарда сөз тіркесін оқыту ерекшелігі.

Бастауыш мектепте хабарлы, сұраулы, лепті сөйлемдерді өткенде бұл сөйлемдердің мағынасы мен интонациялық, пунктуациялық белгілерінің арасында себепті байланыстылық болатынын, сөйлемнің мағынасы оның интонациясына әр алуан әр беріп, әр түрлі пунктуацияның қойылуына себеп болатынын оқушыға түсіндіру. Сонымен бастауыш сыныпта синтаксистік материалдарды оқытуда:

- оқушыларға алғашқы синтаксистік түсінік бергенде тиісті синтаксистік фактілердің семантикалық мағынасы мен грамматикалық формасы бірге танытылып, олардың негізінде оқушылардың ұғымына сай анықтамалар берілгені дұрыс.

- Синтаксисті және пунктуацияны оқытуда тілдің дыбыстық табиғаты интонациямен көрінуі тиіс және ол интонацияның сөйлем мағынасына бағынышты екені ескеріледі.

- Практикалық жұмыстарды орындауда оқу материалының синтаксистік фактілерді бір-бірімен және басқа грамматикалық фактілермен салыстыруға мүмкіндік туғызарлықтай әр жақты, әр сипатты болғаны жөн.

Оқушылардың білімін тексерудің маңызы.

Оқытудың әр кезеңінде бақылаудың әр түрлері қолданылады: *алдын-ала бақылау, азымдық бақылау, тақырыптық бақылау, қорытынды бақылау.*

Кез келген тақырыпты игерудің нәтижелілігі алдыңғы кезеңде игерілген білімдірдің көлемі мен деңгейінен тәуелді. Егер мұғалімде ондай ақпараттар болмаса оның оқыту процесін тиімді жобалау және басқару мүмкіндігі төмендейді.

Азымдық бақылау күнделікті жұмыста оқушылардың білімдеріндегі олқылықтарды анықтау және алдыңғы материалдарды игеруін тексеру мақсатында іске асырылады.

Тақырыптық бақылау бағдарламаның бір бөлімін өткеннен кейін қолданылады. Оның мақсаты оқушылардың білімдерін жүйелеу. Бақылаудың бұл түрі жүйелеу сабақтарында қолданылады және оқушыларды қорытынды бақылауға дайындайды.

Қорытынды бақылау тоқсан, жартыжылдық, оқу жылы соңында өткізіледі.

Бақылау формалары: жеке, топтық және фронталды.

3. Бақылау әдістері.

Бақылау әдісі - оқыту процесінің тиімділігі, оқытудың нәтижелілігі туралы мәліметтер алу мақсатымен оқыту процесіндегі қарама-қарсы байланыстарды қамтамасыз ететін мұғалім мен оқушылардың бірізді өзара байланысқан әрекеттер жүйесі. Олар оқыту процесі туралы жүйелі, толық, жан-жақты, дәл және оперативті ақпараттарды алуды қамтамасыз етуі керек.

Ауызша бақылау әдістері - әңгімелесу, оқушы әңгімесі, түсіндіру, мәтінді, технологиялық картаны, схеманы оқу және тағы басқалар. Ауызша бақылаудың негізі - оқушының монолог түріндегі жауабы немесе сұрақ-жауап формасындағы әңгімелесу. Ағымдық ретіндегі ауызша бақылау әр сабақта жеке және фронталды формаларда ұйымдастырылуы мүмкін. Ауызша жеке бақылау барысында мұғалім оқушының білім деңгейі туралы толық жәе не нақты деректер алады. Ауызша жеке бақылаудың кемшілігі ретінде бір оқушы жауап бергенде басқа оқушылардың оқу белсенділігінің төмендеуін айтуға болады.

➤ 1. *Оқушылардың білімін тексерудің маңызы.*

➤ Оқушылардың білімді берік және дұрыс меңгеруін білу білім, білік және дағдыны тексеру арқылы жүзеге асады. Тексеру ұмытудан сақтандыру ғана құралы емес, білімді берік меңгерту құралы да. Әрбір материал мұғалім тарапынан жақсы түсіндіріліп, онан қайшама дұрыс дағды берілгенімен әр оқушының білімі, іскерлігі мен дағдысы есепке алынбаса, олардың материалды қалай меңгергені, мұғалім мен оқушылар еңбегінің барысы, нәтижесі белгісіз болады.

➤ Үлгерімі нашар балаларды бағалау кезінде мұғалім өте мұқият болғаны жөн. Бұл мезетте оқушының тек кемшіліктерін ғана айппай, кейбір жетістіктеріне көңіл бөліп, мадақтаған дұрыс.

➤ 2. *Оқушылардың білім, білік және дағдыларын тексерудің жаппай сұрау (фронтальды) және жеке дара түрлері бар.*

➤ Фронтальды тексеру немесе жаппай сұрау бұл көптеген оқушыларды орындарын отырып сұрау – жаңа материалды оқыту және оған дайындық кезеңінде қолдану кең тараған. Ол міндетті түрде есте сақтауға арналған білімді тексеру үшін қолданылады.

➤ Фронтальды тексеруді жоспарлай отырып, мұғалім үйде оқушыларға ұсынылатын сұрақтарды ойластырған жөн. Сонымен қатар қай оқушылардан бүгінгі сабақта сұрайтындығын да алдын-ала жоспарлап алу керек. Фронтальды тексеруді жеке дара тексерумен байланыстырған жөн. Жекелей тексеру – оқушыларды жеке сұрау – оқу материалын толық әрі терең меңгерудің объективті көрсеткіші. Осындай жолмен тексеру кезінде өтілген материалдарды қайта жаңғыртумен бірге грамматикалық құбылыстарды дәлелдеу, түсіндіруге де көңіл бөлінеді. Әр сабақта 2,3 оқушының білім, білік және дағдысын жеке-дара тексеру керек. Жекелей тексеру байланыстырып сөйлеуге дағдыландыру үшін де маңызды.

➤ 3. *Фронтальды және жеке-дара тексеру де жазбаша және ауызша болуы мүмкін.* Ауызша сұрау сабақтан сабаққа жүзеге асырылып отырылады. Жеке дара ауызша тексеру формасына: белгілі ереже бойынша жауап беру, тақырып бойынша хабарлама, өтілген материал бойынша мысалдар келтіру, сөйлемге түсінік беру. Ауызша жаппай тексеруге сигналды карточкалармен жұмыс жатады. Көбінесе сигналды карточкалар өзіндік жұмысты тексеру немесе материалды бекіту, сөздік жұмысын тексеру кезінде қолданылады. Оқытушы сөздерді оқиды, оқушылар орфограммасы бар карточканы көтереді. Сөз құрамдарын тексеру кезінде оқушылар екі сигналды карточканы көрсетеді: біреуі жұрнақ, жалғау; екіншісі түбір.

➤ Сигналды карточкалар мұғалімге оперативті тұрғыда барлық сыныптың жетістігі жайлы мәлімет алуға көмектеседі.

➤ Тексерудің жазбаша формасы – бір мезгілде барлық оқушыларды қамту, мұғалімнің ұсынған сұрақтары бойынша олардың білімдерін тексеру. Бірақ оқушылардың білімі жайлы ақпарат кепірек анықталады, себебі тексеру жұмыстары тақырып өтілген соң жүргізіледі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдікәрімова Т.Ә. Бастауыш сыныпта текспен жұмыс істеудің әдістемесі. – Алматы, «қазақ университеті», 2013. -128 б.
2. Әбдікәрімова Т.Ә. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. А., Ана тілі, 2010.
3. Әбдікәрімова Т., Қабағасева Б. Ана тілі, Хрестоматия. А. 2011.
4. Әбілдина С.Қ. Бастауыш мектепте қазақ тілін оқыту теориясы және технологиясы: Қарағанды, 2015.
5. Әбілдина С.Қ. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. Зияткерлік меншік объектісін мемлекеттік тіркеу куәлігі №352, 2 қазан, 2016 .
6. Әбілдина С.Қ., Мухаметжанова Б.Т. Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру технологиясы. Зияткерлік меншік объектісін мемлекеттік тіркеу куәлігі №353, 2 қазан, 2016
7. Әуелбаев Ш. Сауат ашу әдістемесі. -А., Атамұра, 1998.
8. Бастауыш мектеп әдістемесі. - Алматы, 2007.
9. Бозжанова К. Кіші жастағы оқушылардың оқу дағдысын қалыптастыру. – Алматы, 2000.
10. Емлесі қиын сөздер Құраст. Н. Уәлиұлы, Қ. Жаманбаева, Қ. Күдерінова. – Алматы, «Балауса», 2000. - 512 б.
11. Асанова М. Бірінші сыныпта сауат ашу мәселелері. – Алматы, 2014.